

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ
СЕКТОРАЛЬНОЮ СТРУКТУРОЮ ЕКОНОМІКИMETHODOLOGICAL BASIS OF MANAGING
THE SECTORAL STRUCTURE OF THE ECONOMY

УДК 330.341

<https://doi.org/10.32843/bses.63-9>**Соколова О.М.**к.е.н., доцент,
докторант кафедри економіки
підприємств
Університет державної
фіскальної служби України**Sokolova Olga**University of the State Fiscal Service
of Ukraine

У статті обґрунтовано, що наукове дослідження будь-якого явища чи процесу здійснюється у певній послідовності з використанням певного набору методів, які залежать від напрямку і мети даного дослідження та визначають його методологію. Наголошено, що методологія об'єднує в єдине ціле об'єкт дослідження за допомогою структури, логіки, принципів, методів, інструментів та форм наукового пізнання. Розглянуто та конкретизовано методологічні основи управління секторальною структурою економіки. Доведено, що зміна пропорцій секторальної структури економіки є наслідком структурних змін. Висвітлено основні методологічні принципи системного підходу до дослідження секторальної структури економіки. Розглянуто суб'єкти управління секторальною структурою. Охарактеризовано механізми та інструменти впливу на структурні процеси в національній економіці. Доведено, що управління секторальною структурою економіки є змістом державної структурної політики.

Ключові слова: секторальна структура економіки, структурні зміни, структурна трансформація, методологічні основи, системний підхід.

В статті обґрунтовано, що наукове дослідження будь-якого явища чи процесу

осуществляется в определенной последовательности с использованием определенного набора методов, которые зависят от направления и цели данного исследования и определяют его методологию. Отмечено, что методология объединяет в единое целое объект исследования с помощью структуры, логики, принципов, методов, инструментов и форм научного познания. Рассмотрены и конкретизированы методологические основы управления секторальной структурой экономики. Доказано, что изменение пропорций секторальной структуры экономики является следствием структурных изменений. Освещены основные методологические принципы системного подхода к исследованию секторальной структуры экономики. Рассмотрены субъекты управления секторальной структурой. Охарактеризованы механизмы и инструменты влияния на структурные процессы в национальной экономике. Доказано, что управление секторальной структурой экономики является содержанием государственной структурной политики.

Ключевые слова: секторальная структура экономики, структурные изменения, структурная трансформация, методологические основы, системный подход.

The article substantiates that the scientific research of any phenomenon or process is carried out in a certain sequence using a certain set of methods that depend on the direction and purpose of this study and determine its methodology. Methodology unites the object of research into a single whole with the help of structure, logic, principles, methods, tools and forms of scientific knowledge. The methodological bases of management of sectoral structure of economy are considered and concretized. All components of the methodology of management of the sectoral structure of the economy are grouped into three blocks: conceptual-essential, functional and effective, which are closely interconnected and interdependent. The methodological approach involves the justification of the purpose and priority sectoral objectives at the appropriate stage of economic development, principles and mechanisms. When setting the goal, it is necessary to synchronize the priority sectoral tasks and priorities of economic development with the available resource opportunities of the national economy. To achieve this goal, tasks based on the concepts of structural change, innovation and inclusive growth were formulated. It is proved that the change in the proportions of the sectoral structure of the economy is a consequence of structural changes. Structural changes are a consequence of the emergence of new sources of raw materials, products, production methods, the development of new markets, changes in the market situation in general. The interconnected processes of structural change that follow or are accompanied by economic development are called structural transformation. The main methodological principles of the system approach in the study of the sectoral structure of the economy are highlighted. The subjects of management of the sectoral structure are considered, the mechanisms and tools of influence on the structural processes in the national economy are characterized. It is proved that the management of the sectoral structure of the economy is the content of the state structural policy. Structural policy is a broader concept and includes sectoral, industrial and industrial policies. The greater the sectoral structure of the economy, the greater the role of the state in managing these processes.

Key words: sectoral structure economy, structural changes, structural transformation, methodological bases, system approach.

Постановка проблеми. Наукове пізнання – складне й багатогранне суспільне явище. Воно виступає результатом практичних потреб суспільства й обслуговує його потреби. Наукове дослідження націлене на пошук шляхів раціонального розв'язання практичних завдань. Методологія розглядається як учення про науковий метод пізнання, який використовується з дотриманням певних етапів послідовності дослідження, починаючи з постановки мети й завершуючи перевіркою достовірності одержаних результатів, оцінкою значимості обґрунтованих рекомендацій. Саме такий підхід ми поклали в основу розроблення методології дослідження управління секторальною структурою економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні основи секторального структурування економіки заклав К. Кларк. Це одна з перших спроб систематизувати агреговані види господарської діяльності у певні сектори. Теорія трьох секторів привернула увагу багатьох науковців та набула подальшого розвитку в наукових дослідженнях Д. Белла, М. Кастельса, Дж. Сінгльманна, Е. Тоффлера, Ж. Фурастьє, які зосередили увагу на особливостях третинного сектору та його деталізації. Теоретико-методологічні підвалини структурної трансформації національної економіки закладено у працях таких відомих українських учених, як Ю. Бажал, Я. Белінська,

В. Бодров, В. Геєць, Я. Жаліло, М. Зверяков, О. Клімова, Л. Лазебник, Л. Шинкарук та ін. Дослідження вчених підкреслюють важливість структурних трансформацій економічних систем.

Незважаючи на значний доробок із даної проблематики, питання, які стосуються методологічних аспектів управління секторальною структурою економіки, потребують більш глибокого дослідження.

Постановка завдання. Метою дослідження є теоретичне обґрунтування спеціальної методології управління секторальною структурою економіки та її використання в процесі розроблення структурної політики держави.

Виклад основного матеріалу дослідження. Термін «методологія» походить від грецьких слів *methodos* – «пізнання» та *logos* – «вчення», що дослівно перекладається як «спосіб вивчення» або «спосіб пізнання». Проте більш важливим є не визначення самого терміна «методологія», а трактування його сутності. Методологія наукових досліджень – це певний план дій, спрямований на «визначення проблеми, побудову предмета дослідження і наукової теорії, перевірку істинності результатів» [3, с. 59]. У межах дослідження одного об'єкта може одночасно існувати кілька теорій. Це не означає, що вони суперечать одна одній. Методологія об'єднує в єдине ціле об'єкт дослідження за допомогою структури, логіки, принципів, методів, інструментів та форм наукового пізнання.

Методологія науки може бути загальною і конкретною. Загальна методологія – це матеріалістична діалектика, теорія пізнання, яка досліджує найзагальніші закони розвитку природи, суспільства і мислення. Конкретна методологія ґрунтується на законах окремих наук, особливостях пізнання конкретних процесів і виявляється в існуванні, з одного боку, теоретичних узагальнень і принципів цих наук, а з іншого – конкретних методів дослідження [1, с. 12].

Об'єкт дослідження – це об'єктивно існуюча субстанція, процес чи явище, яке породжує проблему; може бути необмеженою за своїми кількісними та якісними характеристиками. У межах об'єкта визначається предмет дослідження, який має певні параметри, визначені самим дослідником. Суб'єкт із погляду методології дослідження – той, хто впливає на стан і зміни об'єкта пізнання (суб'єкти, які мають важелі впливу на досліджуване явище).

Після визначення об'єкта, предмета та суб'єкта дослідження формулюються мета й завдання дослідження, визначається перелік методів, за допомогою яких досягається поставлена мета. Виходячи з методології діалектичного матеріалізму, розрізняють загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання. Узагальнити методологічні підходи до наукового пізнання багатогран-

ного явища або процесу можна через його структуру за такими основними складниками, як об'єкт, предмет і мета дослідження, суб'єкти та механізми управлінського впливу, принципи, завдання та очікувані результати (наукова концепція, стратегія, програми тощо). Отже, спираючись на вищевикладене, конкретизуємо методологічні основи до процесу управління секторальною структурою економіки (рис. 1).

На рис. 1 усі складники методології управління секторальною структурою економіки згруповано в три блоки: понятійно-сутнісний, функціональний і результативний, які тісно взаємопов'язані та взаємозалежні. Методологія дослідження управління секторальною структурою економіки передбачає, насамперед, обґрунтування мети та пріоритетних секторальних завдань на відповідному етапі розвитку економіки, принципів і механізмів. Під час формування мети необхідно синхронізувати пріоритетні секторальні завдання та пріоритети економічного розвитку з наявними ресурсними можливостями національної економіки. Для досягнення поставленої мети були сформульовані завдання, які базуються на концепціях структурних змін, інноваційності та інклюзивного зростання. Поєднання цих трьох складників забезпечуватиме формування оптимальної та збалансованої секторальної структури економіки.

В основі проведення наукових досліджень перебувають поняття «об'єкт» і «предмет» дослідження. Згідно з методологією, об'єктом дослідження є те, на що спрямована пізнавальна діяльність дослідника. Це процеси або явища, що породжують проблемну ситуацію й вибрані для вивчення і мають просторові, часові та галузеві характеристики, а предмет міститься в межах об'єкта. Предмет і об'єкт – взаємопов'язані та взаємозалежні поняття.

У межах цієї статті об'єктом дослідження є секторальна структура економіки (сектори, галузі, види економічної діяльності). Секторальна структура дає змогу встановити пропорції, які припадають на первинний, вторинний, третинний сектори, взаємозв'язки між технологічними укладами, тенденції розвитку окремих галузей, видів діяльності, їхню частку у ВВП. Це багато в чому визначає стан національної економіки, місце країни у світогосподарській системі, суспільному поділі праці, а отже, її конкурентоспроможність та перспективи економічного розвитку. Пропорції не залишаються постійними протягом часу: вони змінюються через зміни структури економіки під впливом різних чинників. Зміна пропорцій секторальної структури економіки є наслідком структурних змін.

Термін «структурні зміни» в економіці найчастіше використовується для пояснення перетворень у складі виробництва і споживання ресурсів, інвестицій, зайнятості. Структурні зміни є також

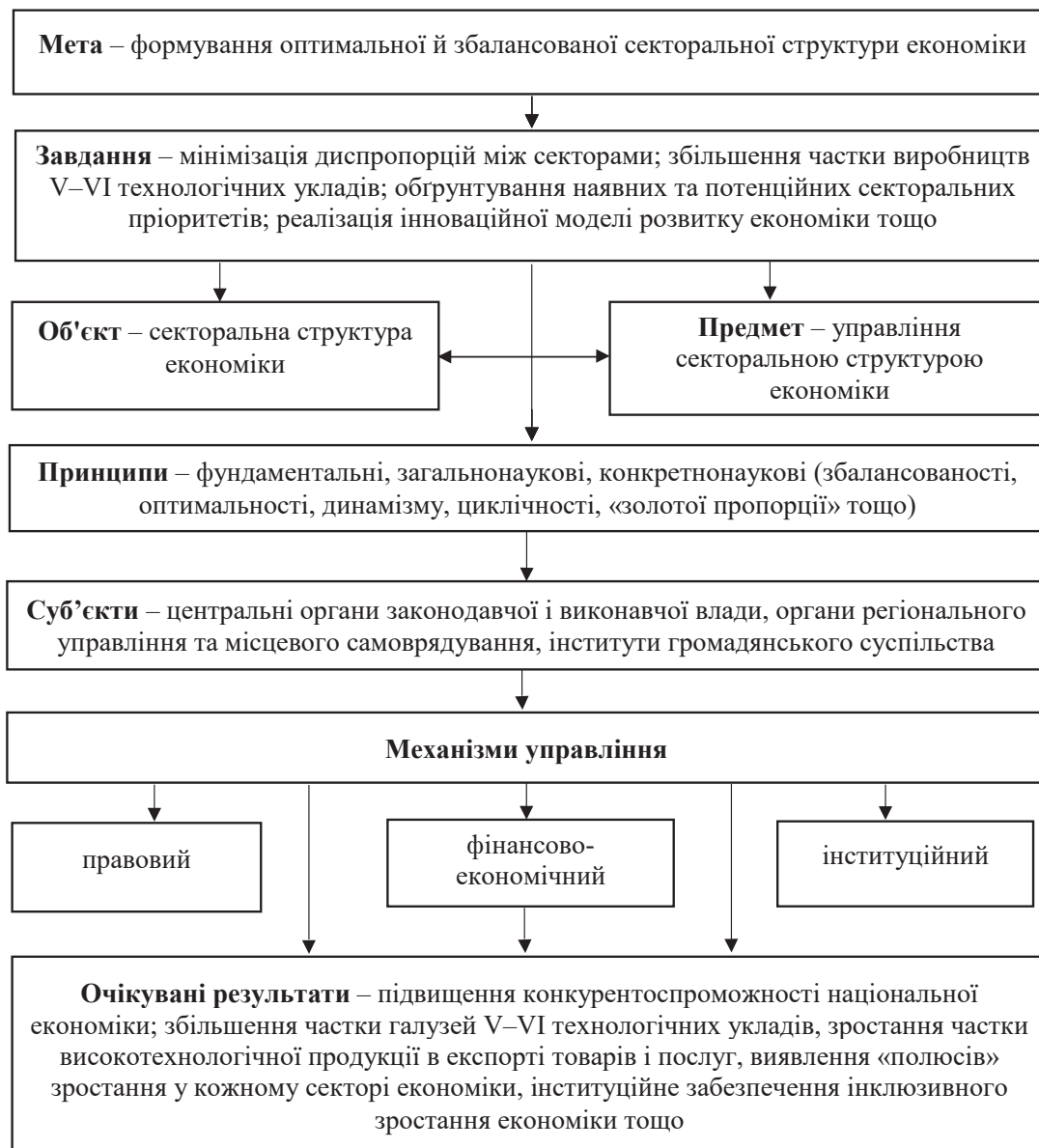

Рис. 1. Структурна блок-схема методології управління секторальною структурою економіки

Джерело: розроблено автором

наслідком появи нових джерел сировини, продуктів, методів виробництва, освоєння нових ринків збуту, зміни ринкової ситуації загалом. Як у розвинутих, так і в країнах, що розвиваються (промислово розвинених та тих, що перебувають у процесі індустріалізації), відбуваються постійні зміни у складі вкладених та вироблених продуктів, зумовлені технологіями та бажанням досягти більших конкурентних переваг. Тобто завжди має місце динаміка економічного розвитку.

Наукова література спирається на емпіричне спостереження, що секторальна структура економіки систематично відрізняється залежно від стадії розвитку [4, с. 855–941]. У початковій формі секторальна структура переважно розумілася як відносний розмір широких галузей сільського господарства, промисловості та послуг. У літера-

турі запропоновано конкретні моделі розвитку, які пояснюють структурну трансформацію як ендогенний процес у відповідь на накопичення факторів, збільшення багатства та специфічні для сектору властивості попиту і виробничих функцій. Подальші дослідження підкреслюють, що розвиток пов'язаний не лише з переходом на різні види діяльності, а й із диверсифікацією на більш широкий набір видів діяльності [5]. Звідси випливає необхідність управління секторальною структурою економіки, що є змістом державної структурної політики.

Загалом поняття «структурні зміни» розкривається через призму понять «структурні зрушення», «структурна перебудова», «структурні перетворення» та «структурна трансформація» (рис. 2). Вони характеризують структурні зміни в економіці,

які розрізняються за масштабами, наслідками, причинами та рушійними силами.

Як видно з рис. 2, структурні зміни – це процес, який має конкретний результат в еволюції секторальної структури, вони визначають її характер і динаміку. Структурні зміни знаходяться під впливом циклічних закономірностей. Вони проявляються як результат кризи процесу зміни пропорцій елементів системи, їм властива незворотність результатів в економічній динаміці, вони служать базовим ендогенним чинником модернізації національної економіки.

Взаємозв'язані процеси структурних змін, які слідуєть або супроводжуються економічним розвитком, називають структурною трансформацією. Суть структурної трансформації полягає у накопиченні фізичного та людського капіталу, оптимізації процесу переливу галузевих капіталів у виробництво, аллокації факторів виробництва між секторами, формуванні відтворювальних пропорцій натуральних і вартісних благ. Центральним явищем даної структурної зміни є широкі економічні явища, такі як індустріалізація, техніко-технологічна модернізація галузей первинного і вторинного секторів, діджиталізація, мережева кластеризація тощо. Водночас на всі ці процеси впливає макроекономічна та структурна політика.

Відзначимо, що в науковій літературі відсутні єдині критерії щодо сутності та видів структурної політики. Зазвичай поняття структурної, секторальної, промислової та галузевої політики або ототожнюються, або між ними проводиться нечітка демаркаційна лінія. На нашу думку, струк-

турна політика є більш широким поняттям і включає секторальну, галузеву та промислову політику. Окрім того, чим більших змін зазнає секторальна структура економіки, тим більшою є роль держави в управлінні зазначеними процесами.

Методологія дослідження потребує визначення та дотримання фундаментальних, загальнонаукових та конкретнонаукових принципів пізнавальної діяльності. У межах даної статті розглянемо системний підхід до управління секторальною структурою економіки, в основі якого лежить вивчення об'єкта дослідження як системи. Методологія системного підходу визначається тим, що він орієнтує дослідження на розкриття цілісності об'єкта й механізмів, що її забезпечують, на виявлення різноманітних типів зв'язків складного об'єкта та зведення їх у загальну теоретичну картину [1, с. 66].

Основними методологічними принципами системного підходу у дослідженні секторальної структури економіки є:

- принцип цілісності – структура економіки розглядається як єдине ціле, що складається з елементів (сектори, технологічні уклади, галузі, види економічної діяльності), які знаходяться у взаємозв'язках і взаємовідносинах та відображають горизонтальний і вертикальний її розвиток;
- принцип пріоритету цілого над складовими частинами – передбачає дослідження секторальної структури через співвідношення між секторами, їх взаємозв'язок, взаємодію і співіснування;
- принцип ієрархічності – вертикальна структура зумовлює появу рівнів системи та ієрархію цих рівнів, тобто кожна підсистема (наприклад,

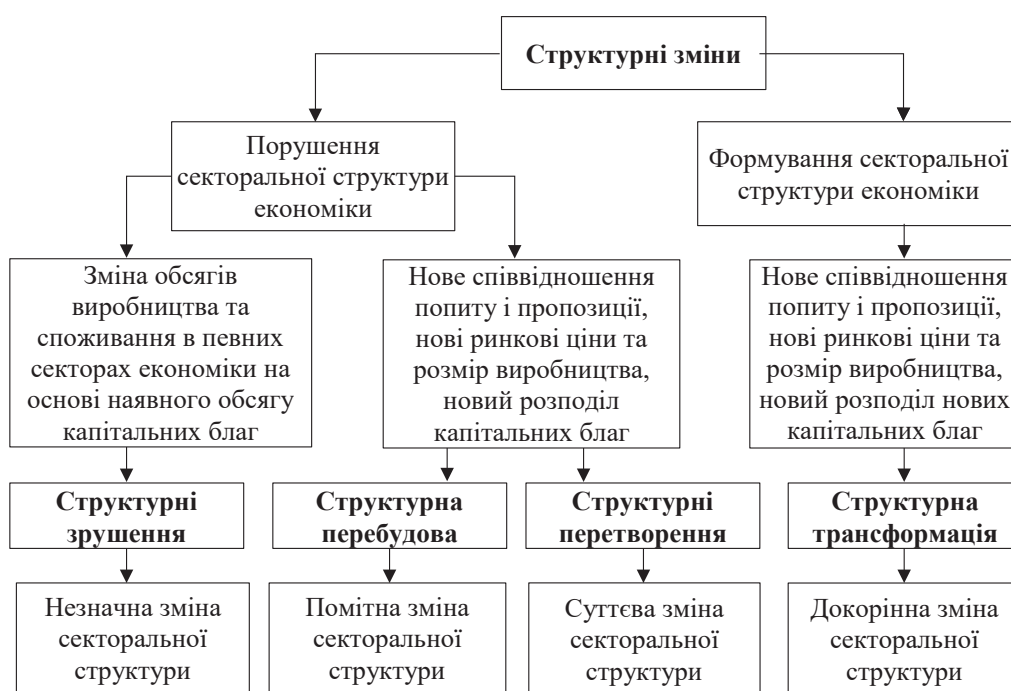

Рис. 2. Поняття, що характеризують структурні зміни економіки

Джерело: розроблено за [2, с. 64]

галузь машинобудування), з одного боку, являє собою відносно самостійну структурну одиницю, а з іншого – є складовою частиною (компонентом) більш складної системи (індустріальний сектор);

– принцип структурності – дає змогу аналізувати елементи секторальної структури та їхні взаємозв'язки в рамках конкретної організаційної структури (наприклад, кластер);

– принцип самоорганізації – здатність елементів секторальної структури вдосконалювати рівень своєї організації (наприклад, мережева кластеризація інновацій);

– принцип взаємозв'язку із зовнішнім середовищем – секторальна структура в процесі її формування здатна змінювати свої пропорції під впливом ендогенних чинників (наприклад, зміна інтеграційного вектору розвитку).

Суб'єктами управління секторальною структурою економіки є центральні органи законодавчої і виконавчої влади, органи регіонального управління та місцевого самоврядування, інститути громадянського суспільства. Досягнення мети формування оптимальної й збалансованої секторальної структури економіки потребує застосування суб'єктами управління дієвих механізмів та інструментів економічного розвитку, що мають доповнювати і посилювати один одного, створюючи синергію та прискорюючи економічне зростання. Основними механізмами та інструментами впливу на структурні процеси в національній економіці є:

– правовий механізм – розроблення та затвердження нормативно-правової бази, ліцензування, стандарти і нормативи, державні закупівлі;

– фінансово-економічний механізм – податковий інструментарій (податкові канікули та стимули для нових виробництв і хайтек-компаній, креативних індустрій, індустріальних парків); цінові (тарифні) інструменти (диференційовані тарифи, що стимулюють ощадливе споживання, часткова компенсація державою тарифів підприємствам реального сектору економіки, передусім новим виробництвам, безкоштовне приєднання до інженерних мереж за рахунок інвестиційного складникатарифу); інвестиційні інструменти (публічно-приватне партнерство під час реалізації інфраструктурних інвестиційних проєктів, бюджетні інвестиції); грошово-кредитні інструменти (державні програми компенсації відсоткових ставок для промислових виробників, фермерів та малого і середнього бізнесу, експортерів через спеціальні інститути розвитку, наприклад експортно-кредитне агентство); митні інструменти (митне регулювання експортно-імпортних мит, зокрема збільшення мита на експорт сировини);

– інституційний механізм – посилення інституційної спроможності та ролі держави як регулятора (селективна галузева підтримка певних

виробництв, активна промислова політика, політика імпортозаміщення, протекціонізм); створення сприятливого середовища на національному і регіональному рівнях, для підвищення конкурентоспроможності економічних суб'єктів (захист прав власності, протидія корупції).

Запропонований методологічний підхід до процесу управління секторальною структурою економіки охоплює всі складники алгоритму наукових досліджень і дає змогу зробити науково обґрунтовані висновки та пропозиції за результатами проведеного дослідження. У межах нашої теми дослідження основними очікуваними результатами є: підвищення конкурентоспроможності національної економіки; збільшення частки галузей V–VI технологічних укладів, зростання частки високотехнологічної продукції в експорті товарів і послуг, зростання продуктивності праці, виявлення «полюсів» зростання у кожному секторі економіки, інституційне забезпечення інклюзивного зростання економіки тощо.

Гарантією отримання достовірних результатів є неухильне дотримання таких основних принципів наукової роботи, як об'єктивність, історичність, обґрунтованість, адекватність оцінювання результатів, логічність, послідовність. Під час дослідження має бути опрацьовано значну кількість законодавчих документів, наукових праць зарубіжних і вітчизняних учених, статистичні матеріали, що забезпечують певну об'єктивність та обґрунтованість отриманих результатів.

Висновки з проведеного дослідження. У межах даної статті ми розглянули методологічні основи управління секторальною структурою економіки, розкрили взаємозв'язок і взаємозумовленість в єдиному методологічному підході таких складників, як «мета», «завдання», «об'єкт», «предмет», «суб'єкти», «принципи», «механізми управління», «очікувані результати». Це дає змогу сформулювати провідну наукову ідею нашого дослідження, яка полягає у пошуку нових теоретико-методологічних підходів до реалізації структурної політики держави для формування оптимальної й збалансованої секторальної структури національної економіки. Запропоновані методологічні підходи до процесу управління секторальною структурою економіки можуть бути використані під час проведення досліджень в інших сферах господарського життя.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Каламбет С.В., Іванов С.І., Півняк Ю.В. Методологія наукових досліджень : навчальний посібник. Дніпродзержинськ : Маковецький, 2015. 191 с.
2. Клімова О.І. Структурні зміни в економіці: основні поняття та види. *Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія «Економічні науки»*. 2009. Вип. 24(1). С. 60–65.

3. Свердан М.М., Свердан М.Р. Основи наукових досліджень : навчальний посібник. Чернівці : Рута, 2006. 352 с.

4. Herrendorf Berthold, Richard Rogerson, Akos Valentynyi. Growth and Structural Transformation. *Handbook of Economic Growth*. 2014. Vol. 2B. P. 855–941.

5. Ricardo Hausmann, César A. Hidalgo, Sebastian Bustos, Michele Coscia, Alexander Simoes, Muhammed A. Yildirim. *The Atlas of Economic Complexity: Mapping Paths to Prosperity*. 2013. URL: <https://www.hks.harvard.edu/centers/cid/publications/books/the-atlas-of-economic-complexity-mapping-paths-to-prosperity>

REFERENCES:

1. Kalambet S.V., Ivanov S.I., Pivniak Yu.V. (2015) *Metodolohiia naukovykh doslidzhen* [Research methodology]. Dniprodzerzhynsk: Vyd-vo Makovetskyi. (in Ukrainian)

2. Klimova O.I. (2009) *Strukturni zminy v ekonomitsi: osnovni poniattia ta vydy* [Structural changes in the economy: basic concepts and types] *Zbirnyk naukovykh prats Cherkaskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu. Serii: Ekonomichni nauky*, no. 24(1), pp. 60–65.

3. Sverdani M.M., Sverdani M.R. (2006) *Osnovy naukovykh doslidzhen* [Basics of the scientific research]. Chernivtsi: Ruta. (in Ukrainian)

4. Herrendorf Berthold, Richard Rogerson, Akos Valentynyi (2014) *Growth and Structural Transformation. Handbook of Economic Growth*, vol. 2B, pp. 855–941.

5. Ricardo Hausmann, César A. Hidalgo, Sebastian Bustos, Michele Coscia, Alexander Simoes, Muhammed A. Yildirim (2013) *The Atlas of Economic Complexity: Mapping Paths to Prosperity*. Retrieved from: URL: <https://www.hks.harvard.edu/centers/cid/publications/books/the-atlas-of-economic-complexity-mapping-paths-to-prosperity>